

Geliş / Received : 23.10.2023
Kabul / Accepted : 27.12.2023
Yayın / Published : 30.12.2023

HAKKI BAHĀ PARS'IN TÜRK KÜLTÜR ve EDEBİYATINA HİZMETLERİ*

Hakkı Bahā Pars's Contribution to Turkish Culture and Language

NİMET ALPASLAN**

Öz

Türk siyâsî ve düşünce hayatında etkili isimlerden birisi olan Hakkı Bahā Pars, Bursa'da (d.1879) doğmuştur. Mustafa Kemal'in Harbiye'den sınıf arkadaşı olan Hakkı Bahā, cemiyet faaliyetlerinde ve yurdun düşman işgalinden kurtulması mücadeleesinde onun destekleyicisi olmuştur. 1912 yılı seçimlerinde Bilecik vekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na katılan Hakkı Bahā, Kuva-yi Millîye ile beraber önemli çalışmalarında bulunmuştur. Hakkı Bahā Pars, askerî ve siyâsî kimliğinin yanı sıra şair, yazar ve çevirmen kişiliği ile de tanınmaktadır. Çeşitli gazete ve dergilerdeki yazılarının dışında 1327/1911 yılında yayımladığı *Usul-i Tenkid* isimli kitabında noktalama işaretlerini tanıtmış, bunların kullanım yerleri ile ilgili örnekler vermiştir. 1327/1911 yılında Bursa'da yayımladığı *Musabahat-ı Edebiye* isimli kitabında da genel anlamda edebiyatın mahiyeti hakkındaki görüşlerini ortaya koymuştur. 1941 yılında yayımladığı *Genç Şiirleri ve Gençlik Şiirleri* isimli kitabının yanı sıra *Sefahat-ı Hayat* (1326/1909) ve *Tasarruf-ı Mecburi Müesseses-i Maliye ve İktisadiyesi* (1341/1922) isimli eserleri de vardır. Hakkı Bahā, telif eserlerinin yanı sıra tercüme eserler de vermiştir. Bu çalışmada Hakkı Bahā Pars'ın Türk kültür ve edebiyatına yaptığı katkılar özellikle *Usul-i Tenkid* ve *Musabahat-ı Edebiye* isimli kitapları başta olmak üzere ortaya konmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Hakkı Bahā Pars, Kurtuluş Savaşı, Usul-i Tenkid, Musabahat-ı Edebiye.

Abstract

Hakkı Bahā Pars, one of the influential figures in Turkish political and intellectual life, was born in Bursa in 1879. Hakkı Bahā, who is Mustafa Kemal's classmate, always supported him in the activities of the parties and the struggle to save the country from the occupation of the enemy. Hakkı Bahā participated in the Ottoman Parliament as the deputy of Bilecik in the 1912 elections. He also

* Bu çalışma, 14-16 Ekim 2022 tarihleri arasında Bursa'da gerçekleştirilen "Bursa'nın Edebiyatı Edebiyatın Bursa'sı Bilgi Şöleni"nde sunulan sözlü bildirinin genişletilmiş halidir.

Atıf/Alıntı: Alpaslan, "Hakkı Bahā Pars'ın Türk Kültür ve Edebiyatına Hizmetleri = Hakkı Bahā Pars's Contribution to Turkish Culture and Language", Edebiyat Bilimleri 5, (Aralık/December 2023), 109-117 <https://doi.org/10.5281/zenodo.10447448>

İntihal Taraması: Bu makale intihal taramasından geçirildi.

Etki Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelerle uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

** Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Mütercim ve Tercümanlık Bölümü, Niğde/Türkiye. nimet.alpaslan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3689-9030

made important works with the Kuva-yi Milliye. Hakkı Bahá Pars stands out with his poet, writer, and translator personality as well as his military and political identity. In addition to his articles in various newspapers and magazines, he introduced punctuation marks in his book, *Usul-i Tenkid*, published in 1911, and gave examples of their usage. In his book *Musabahat-ı Edebiye*, which he published in Bursa in 1911, he expressed his views on the nature of literature in general. In addition to his book titled *Genç Şirilleri ve Gençlik Şirilleri* published in 1941, he also has works called *Sefahat-ı Hayat* (1909) and *Tasarruf-ı Mecburi Müesses-i Maliye ve İktisadiyesi* (1922). Besides the works he wrote, Pars translated many works into Turkish as well. In this study, the contributions of Hakkı Bahá Pars to Turkish culture and literature, especially his books called *Usul-i Tenkid* and *Musabahat-ı Edebiye*, were tried to be revealed.

Keywords: Bursa, Hakkı Bahá Pars, War of Independence, *Usul-i Tenkid*, *Musabahat-ı Edebiye*.

Hakkı Bahá Pars

Hakkı Bahá Pars, Türk siyaset ve düşünce hayatının bilhassa Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerindeki etkili isimlerinden birisidir. 1879 yılında Bursa'da doğmuştur. Baba tarafından soyu II. Murat dönemine kadar uzanmaktadır ve o dönemde Pars Bey olarak bilinen Şeyh Abdullah'ın oğlu Bedreddin Mahmut Bey'e dayanmaktadır. Babası, Baba Efendi Tekkesi Şeyhi Bahaeeddin Efendi, annesi Halime Hanım'dır (Kemaloğlu, 2022: 5). Ağabeyi Mehmet Bahá Pars (d. 1877), siyasi kişiliğinin yanı sıra ünlü bir bestekârdır. *Alem-i Musiki* isimli Osmanlıca ilk müzik dergisini çıkarmıştır. Operet besteleyen ilk Türk besteci olan Mehmet Bahá, Abdülhak Hamit Tarhan'ın *Nesteren* ve *Makber* isimli eserlerini bestelemiştir. Kardeşi Muhittin Bahá Pars (d. 1884) ise İstanbul Hukuk Mektebi'nden mezun olmuştur. Bursa Baro başkanlığı görevinde bulunun Muhittin Bahá Pars, edebiyat, mantık ve felsefe öğretmenliği de yapmıştır. *Millet Yolu Gazetesi* ve *Haftalık Bursa Dergisi*'ni çikanan Muhittin Bahá Pars, İstiklal Marşı yarışmasına (1921) "Gün Doğarken" şiiiri ile katılmıştır.

Hakkı Bahá Pars, Bursa ve İstanbul'da öğrenim görmüştür. İlköğretimimine mahalle mektebinde başlamıştır. Bursa Işıklar İdadi-i Askerisi ve İstanbul'da Mekteb-i Harbiye'de öğrenimini tamamlamıştır. Hakkı Bahá, Harbiye'de Mustafa Kemal ile sınıf arkadaşıdır ve Ali Fuat Paşa Harp Okulu yıllarını şu şekilde anlatmaktadır:

Fikirlerimizi, toplamı binleri aşan Harp Okulu öğrencilerine aşılamak için sınıfta el yazısı ile bir dergi çıkarmaya karar verdik. Bu görevi başta Mustafa Kemal olmak üzere Ömer Naci ile İsmail Hakkı ve diğer birkaç arkadaş üzerlerine almışlardı. Üçüncü sınıfta, hatırlımda yanlış kalmadı ise, bu dergilerden iki veya üç sayı çıkarabildik. Asıl faaliyetlerimiz Harp Akademisi'nde oldu. Mustafa Kemal'i (Harbiye'nin) üçüncü sınıfında meşgul eden en önemli şey, işte bu hürriyet (müstebit hükümdar Sultan Hamid'i devirip memlekete, Fransız İhtilalindeki gibi hürriyeti getirme) meselesi idi; bunu kurtardıktan sonra her sahada idareyi düzeltmek mümkün olabilirdi. Bunun için de muhakkak teşkilatlanmak lâzımdı. Teşkilâti memleket içinde ancak genç subaylar yapabilirlerdi (Akt. Kemaloğlu, 2022: 27-28).

Hakkı Bahâ, Harbiye'den mezun olduktan sonra Manastrî ve Selanik'te subay olarak görev yapmıştır. Askerî öğretmen olarak Selanik Mekteb-i Rüştiye-i Askeriyesi'nde Kavaid-i Osmaniye ve Kitabet dersleri okutmuştur.

Hakkı Bahâ, askerî hayatının yanı sıra siyâsi hayatı da oldukça etkili bir şahsiyet olmuştur. Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik şubesinin açılmasında önemli çalışmalarla bulunmuştur. Hakkı Bahâ'nın evinde gerçekleşen bu derneğin toplantılarına dair anılarını Hüsrev Sami Kızıldoğan şu şekilde anlatmaktadır:

Hakkı Bahâ, arkasına giymiş olduğu süslü bir Japon pijamasıyla kendilerini karşılıyor. Mustafa Kemal ve arkadaşları bir masa etrafında toplanıyorlar; kendisi cebinden bir kartvizit çıkarıyor, bunun üzerinde yazılı olan yalnız üç beş maddeyi arkadaşlarına okuyor, arkadaşları Mustafa Kemal'in düşünce ve önerilerini aynen kabul ediyorlar. Şimdi hafif bir merasim işi kalmıştır: Komiteye sadakat yemini! Mustafa Kemal, bu yeminin silah üzerine yapılmasını öneriyor; çünkü devrimin yürütülebilmesi için icabında başvurulacak araç, yine silah olacaktı. Silah sözü üzerine pijamalı edebiyat öğretmeni cebini yoklarken, Mustafa Kemal Topçu Subayı Hüsrev'e dönerek, "Silahın var mı?" diyor. "Var efendim" yanıtını veren Hüsrev tabancasını çıkartıyor ve Mustafa Kemal tabancayı alarak masa üzerine koyuyor (Akt. Kemaloğlu, 2022: 41).

Vatan ve Hürriyet Cemiyeti daha sonra Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşmiştir. Hakkı Bahâ bu cemiyetin de kurucuları arasındadır. Bu cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti adını almıştır, çünkü Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşmiştir. Hakkı Bahâ ise partinin muhabere işlerinin başına getirilmiştir (Kemaloğlu, 2022: 51). Çeşitli cemiyetlerdeki üyelikleri sürecince önemli hizmetlerde bulunan Pars, 1912 yılı seçimlerinde Bilecik vekili olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na girmiştir. Erdek kaymakamlığı görevinde de bulunan Pars, ticaret ve kooperatifçilikle de uğraşmıştır. Kuva-yi Milliye ile önemli çalışmalarda bulunmuş, Kurtuluş Savaşı yıllarda yurdun düşman işgalinden kurtulması için mücadele etmiştir.

Hakkı Bahâ Pars, imparatorluk coğrafyasında hem Meşrutiyet'in hem de Cumhuriyet'in ilanı için mücadele etmiş ve Kurtuluş Savaşı esnasında da bu mücadeleye katkılarda bulunmuş bir vatanseverdir. Halide Edib Adıvar, "Hakkı Bahâ Pars" başlıklı yazısında onun verdiği mücadeleyi şöyle dile getirmiştir:

Hakkı Bahâ Pars'ın, Cumhuriyet rejiminin büyük bâniyle meşrutiyet mücadelelerinde, hatta mektep sıralarında başlamış bir arkadaşlığı ve dostluğu vardı. "Yarı sadık" sıfatına her sınıf dostlarıyla münasebetinde layık olan bu adam, bu dostluktan maddi bir menfaat beklememiştir. Cumhuriyetin bu ilk oluş devrinde Hakkı Bahâ Pars prensiplerine daima sadık kalmışlar arasındakiydı. Ve bu devirde onun en hâkim vasfi softalıkla mücadeledir. Bundan Hakkı Bahâ Pars'ın, amiyane manasıyla dinsiz olduğu anlaşılmamalıdır. Bilâkis hayatı yalnız ve yalnız manevî kıymetler hâkim olmuştur (1942: 5).

Hakkı Bahâ, Cumhuriye'İN ilanından sonra da hem öğretmenlik mesleğine devam etmiş hem de edebiyat başta olmak üzere psikoloji, pedagoji ve kooperatifçilik gibi alanlarda telif ve tercüme eserler vermiştir.

Hakkı Bahá Pars 12 Kânunusani 1942 tarihinde vefat etmiştir. Yine Halide Edib, Hakkı Bahá'nın ölümünün ardından duyduğu derin üzüntüyü şu şekilde dile getirmiştir:

Hakkı Bahá Pars, II. Meşrutiyet'in başlarında mizacı müsait olsa, gazetelerde ismi büyük başlıklarla görünebilirdi. İttihat ve Terakki'nin müessisleri arasındaydı ve meşrutiyete yani hükümetin, idare edilenlerin rey ve rızasıyla olabileceğine iman etmişlerdendi. Şiire ve musikiye irsi bir aşkı olan bu adam aynı zamanda vazih ve dürüst düşünür, esas meselelerde hiç fedakarlık yapmaz bir adamdı.

(...)

Bugün, iyi kötüden, eğriyi doğrudan, güzeli çirkinden ayırt eden bir arkadaşımızın vücutu toprağa girdi. Fakat ondan kalan, onun yolunda yürüyen çocukları, talebesi, kitaplarında bıraktığı fikirleri ve emelleri var, işte, artık bizim için bütün bu ölmeyen şeylelerden ibaret olan Hakkı Bahá Pars denilen manevî kıymete "Yolun nurlu olsun" diyorum. (s. 5).

İmparatorluk coğrafyasında dünyaya gelen Hakkı Bahá, bu imparatorluğun çöküşüne tanıklık etmiştir. Kurtuluş mücadeleinde ise önemli görevlerde bulunarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ve ulus devletin inşasına katkı sağlamıştır. Askerî alandaki hizmetlerinin yanı sıra Türk kültür ve edebiyatına da hizmet etmiştir.

Hakkı Bahá Pars'ın Türk Kültür ve Edebiyatına Hizmetleri

Hakkı Bahá Pars, siyâsî ve askerî alanlardaki hizmetlerinin yanı sıra eğitim, felsefe ve psikoloji gibi alanlarla da ilgilenmiş özellikle kooperatifçilik alanında önemli çalışmalarla bulunmuştur. Edebiyat bilgi ve teorileri hakkında çalışmaları bulunan Pars'ın edebî nitelikli telif eserleri ile kooperatifçilik, psikoloji ve eğitim gibi alanlarda da tercüme eserleri bulunmaktadır. Ayrıca hem kendi çıkardığı yayın organlarında hem de çeşitli gazete ve dergilerde yazıları yer almaktadır.

Yayın Faaliyetleri: Hakkı Bahá Pars, Selanik'teki görevi esnasında dönemine göre oldukça ileri görüşlü düşünceler ileri süren *Füyûzat* isimli bir dergi çıkarmıştır. 1909 yılında Selanik'te yayın hayatına başlayan bu dergiyi yalnızca üç sayı çıkarılmıştır. Dergi "İlmî, Fennî, Edebî Risâle-i Şehriyedir" başlık altı yazısına sahiptir. Sosyalist görüşlü ittihatçının yazlarının yer aldığı dergide "Beşeriyyetin çocukluk devri mutlakiyette, genliği meşrutiyette, olgunluk devri ise cumhuriyyette geçer" ifadesi ile mutlakiyetten cumhuriyyete doğru yaşanan evreleri işaret etmiştir (Güler, 2020: 577; Kemaloğlu, 2022: 158). Bu düşünce toplumların evrimi teorisini hatırlatmaktadır.

Sadece bir sayısına ulaşılabilen ve alt başlığı "İlmi, Dini, Felsefi Mecmuadır." olan *Genç Müslüman* dergisinin başyazarlığını yapmıştır (Kiraz ve Coştu, 2022: 3). Pars'ın İttihat ve Terakki'nin askerî tarafında etkin faaliyet göstermesi ve derginin mukaddimesinde "hürriyet, müsavat (eşitlik) ve adalet" konuları üzerinde durmasından derginin İttihat ve Terakki'nin sözcülüğünü yapmak ve görüşlerini savunmak üzere kurulduğu sonucuna varılabilir (Güler 2020: 577). Çalışmanın ilk bölümünde de belirtildiği üzere Hakkı Bahá cemiyet faaliyetlerinde etkin bir rol oynamıştır.

Birçok gazete ve dergide yazıları yayımlanan Hakkı Bahâ, *Yeni Asır* gazetesinde de yazılar yayımlamış ve II. Meşrutiyet devriminin etkisiyle cereyan eden sosyalizm, halkçılık, milliyetçilik, Bâticilik ve İslâmcılık gibi fikir akımları üzerine yazılar yazmıştır (Güler, 2020: 577). Hakkı Bahâ'nın bu yazılarında dönemine göre ilerici fikirler öne sürdüğü görülmektedir.

Ankara'da sadece bir sayı yayımlanabilen *İlim, Fen, Felsefe Tetebbuati Mecmuası* (1922) dönemin önemli aydınlarından Ziyâ Gökalp, Ahmet Ağaoğlu, Yusuf Akçora ve Kâzım Nâmi Duru gibi isimleri bu dergi etrafında toplamıştır. Burada yer alan "Din-i İslâm ve Ruhbaniyet" başlıklı yazısı yüzünden yargılanmıştır (Güler, 2020: 577; Kemaloğlu 2022: 163).

Kendi çıkardığı yayın organlarının yanı sıra *Çocuk Bahçesi, Bahçe, Asır, Yeni Asır, Fevâid, Mecmuâ-i Edebiyye, Ertuğrul Gazetesi, Uludağ Dergisi, Fikirler* (sırasıyla "İlim ve Sanat Mecmuası", "Terbiye, Ruhiyat, İlim ve Sanat Mecmuası", "Muallim Kültür Mecmuası", "Kültür Mecmuası", "İzmir Halkevi Dergisi" ve "Aylık Kültür ve Sanat Dergisi" gibi değişik adlarla yayınlanmıştır) dergilerinde yazılar yayımlanmıştır (Kemaloğlu, 2022: 167). Ayrıca *Okul ve Ullus, Gürbüz Türk Çocuğu Dergisi, Hayat Mecmuası, Millî Mecmuâ, Tanin, Türk Yurdu, Bursa Mecmuası, Servet-i Fünun, Anadolu, Yenigün, Kaynak* (Balıkesir Halkevi Dergisi) ve *Uludağ* (Bursa Halkevi Dergisi) gibi yayın organlarında da imzasına rastlanmaktadır.

Telif Eserleri: Hem edebi hem de edebiyat dışı kitaplar yazan Hakkı Bahâ'nın yayımlanmış edebiyat dışı kitapları şunlardır:

116

Monolog-Ben Feylesof Oldum, Hakkı Bahâ 1923 yılında yazdığı bu kitapta bir çocuğun okul hayatından kesitler sunmuş ve çocuksu bir üslup kullanmıştır.

Tasarruf-ı Mecburî Müessese-i Maliye ve İktisadiyesi, Hakkı Bahâ 1925 yılında Bursa'da basılan bu kitapçıkta daha önce yayımladığı yazılarını bir araya getirmiştir.

*Mekteplere Mahsus Kooperatifçi Defteri*¹, Hakkı Bahâ'nın kooperatifçilik üzerine düşüncelerini dile getirdiği eseridir.

Edebî nitelikli eserleri:

Musabahat-ı Edebiye: 1911'de Bursa'da yayımladığı *Musabahat-ı Edebiye*² isimli kitabında Hakkı Bahâ Pars, edebiyatın her ne kadar "edeb" kökünden gelmiş olsa da "ahlakiyat" demek olmadığını savunmuştur. Görüşlerini daha açık hâle getirmek için ilim, fen, sanat ve zanaat hakkında fikirler ileri sürmüştür ve bunların tanımını yapmıştır. Ona göre ilim, sürekli ilerleme kaydetmektedir ve birbirini tamamlayan beşerî bilgiler silsilesini meydana getirmektedir. Bu noktada ahlak da kimya ya da cebir gibi bir bilimdir (s. 2). Fen, sanat ve zanaatin da tarifini yapan Hakkı Bahâ, Recaizade Mahmut Bey ve Menemenlizade

---

¹ Bu eser hakkında detaylı bilgi için bk. Birgen, 1933.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Turna, 2022.

Tahir Bey'in edebiyat tanımlarına yer vererek bu tanımları eksik bulduğunu belirtmiş ve edebiyatı şu şekilde tanımlamıştır:

Edebiyat, dimağda hâsil olan hakaik-i fikriye, ve ıtlaat-ı hissiye, müzeyyenat-ı hayaliye ile tevşîh ve tarsi' ederek, onu aynı kuvvetle ikinci bir dimağ'a nakş ve tasvir edebilmek marifetidir. (s. 11).

Hakkı Bahá'ya göre bir edebî eserin meydana gelmesi için "kuvve-i fiilî veya irade", "kuvve-i fikriye veya mefkure" ve "kuvve-i hissî" olmak üzere üç kuvvetin varlığı söz konusudur ve bunlara ek olarak "kuvve-i hafıza" ile "kuvve-i muhayyile"nin bilinmesi, edebiyat açısından değerlendirildiğinde elzem ve önemlidir (s. 6). Bütün bu unsurlar bir araya geldiği takdirde edebî bir eser meydana gelmektedir. Hakkı Bahá'nın da belirttiği üzere terkip ve tahlil etme becerilerinin yalnızca insana özgü melekeler olması, onu diğer canlılardan ayırmaktadır. Düşünmek, bilinen bilinmeyene ulaşmak için insan zihninde vuku bulan bilişsel bir süreçtir. Onun için düşünmek fiili her zaman ve sadece fikren olmak zorunda değildir, hissen de olabilir. Terkip ve tahlilin önemini altını çizen ve zihinsel süreçlere değinen Hakkı Bahá, Tevfik Fikret'in "Kılıç" manzumesi yoluyla şiirin nasıl meydana getirildiğini örneklendirmektedir. Ayrıca Halit Ziya Uşaklıgil'in *Sefile* ve *Aşk-ı Memnu* isimli eserleri ile Faik Ali (Ozansoy)'nın "Üfûl Etmış Mehâsin Karşısında" isimli şiiri de verilen örnekler arasında yer almaktadır.

Tabiatta hiçbir şeyin yok olmadığını ve bir düzen dâhilinde dönüştüğünü belirten Hakkı Bahá, edebiyatın da belagat ve mantık gibi bilimlerin kuralları dâhilinde birtakım dönüşümler vasıtısıyla meydana geldiğini şu şekilde belirtmektedir:

117

Evet, edebiyat; ulum-i aliye-i lisaniye ve fesahat; belagat, mantık gibi birçok ulum-u taliyenin vaz' ettikleri kavaninden istifade ettiği için bir fen; ve bilamel âsar-ı nefsiye vücuda getirdiği için bir sanattır (s. 11-12). Her lisanın, her edebiyatın bir kaideye, bir kanuna tabi bulunması ve fesahat ve belagatında kavaid-i edebiyeden addedilmesi bence tabii görünür. Çünkü bir kanuna tabi olmayan dünyada hiçbir şey yoktur (s.14).

Edebiyatın efkâr, hissiyat ve üslup başlıklarını altında incelenmesi gerektiğini öne süren Hakkı Bahá, Arapça ve Farsça yazan şairlerin de Türk düşüncesini ve hissini verdieneni şu şekilde dile getirmektedir:

Hatta sırf Arapça, sırf Acemce divanlar, tarihler yazdılar, değil mi? Ve sonra ilave ederiz: Fakat, yazıları Arapça, Acemce olmakla, üslup ifadeleri Arap, Acem tarzında bulunmakla fikirlerinde, hislerinde Arap, Acem fikir ve hissi olması lazım gelmez. Bugün Kanuni'yi, Hafızı' Şirazi'yi, Şeyh Sadı'yi okuyunuz; sonra Sultan Selim okuyun, Fuzuli'nin, Nefî'nin Farsî edebiyatını nazar-ı tetkikten geçiriniz. Göreceksiniz ki Acem kelimeleri, Türk efkâr ve hissiyatını gizlemiyor ve itiraf edeceksizez ki: eğer bu kelimelerin mukabilleri Türkçe olarak yerlerine vaz' olunsa tamamıyla Türk şiiridir; Türk fikridir; Türk hissidir (s. 13).

Hakkı Bahá, kitabında anlattığı bütün düşüncelerini "mağrip, maşrik, garb, şark bir olduğu gibi makber ile beşik de birdir; müsavi şeylerdir" cümlesiyle dile getirmekte ve şu dörtlüğü vermektedir:

Beşik yahud kabir; mağrip ya maşrik

Beşik bir makber; ölmektir, ademden
 Doğup düşmek bu sahrâ-yı ümide
 Ve makber bence benzer tipki mehde (s. 32).

Hakkı Bahâ'nın bu çalışmasında dile getirdiği düşünelerin bir kısmı günümüzde büyük ölçüde önemini kaybetmiş olsa da edebiyat bilgi ve teorilerinin gelişmesinde önemli olmuştur.

Usûl-i Tenkit: Hakkı Bahâ, 1911 yılında yayımladığı *Usûl-i Tenkît* isimli eserinde noktalama işaretlerinin tanımını yapmakta ve kullanım alanlarına örnekler vermektedir. Noktalama işaretleri kullanmanın gerekliliğini ise şu şekilde dile getirmektedir:

Usûl-i tenkit, ibârenin me’alini tekiden kurtarmak, muharririn fikrini karie bir vuzuh-ı tam ile anlatmak, kelimâtın meâni-i hafiye-i hissiyelerini izbâr ve ihsâs etmek ve bunu temin eylemek üzere sedaya lazım gelen kuvvet, cezâlet, hiffet, rikkat, şiddet, tizlik, pestlik, kabalık ve vekarı vermek, yani telaffuza ruh, neşâyid-i edebiyeye bir aheng-i müsikî bahş etmek için, ibâre arasında isti’mâline lüzum-ı kat’i görülen işaretat-ı tenkitiyeyi mahâl ve muvâzi’-i lazımesinde istimâl edebilmek usûl ve kavâidini bildiren bir şube-i mahsûsa-i kitabettir (s. 1).

Batı dillerinde bulunun ve Türkçede de aynı şekilde kullanılan noktalama işaretlerini ve Fransızca karşılıklarını şöyle vermiştir:

,	Virgûle	Fasila	( )	Parantaise	Mu’tarîza
;	Point virgûle	Müfreze	[ ]	Crochet	Tefrikiye
.	Point	Katı’â	“ ”	Guillemet	Mümeyyize
:	Deux point	Şariha	?	Point d’interrogation	İstifhamiye
-	Trait d’union	Rabîta	!	Point d’exclamation	Taaccübiye
---	Tarit horizontal	Farika	...	Points de supention	Nukat-ı takdîriye

Her ne kadar noktalama işaretlerinin kullanımı Orhun Yazıtlarına dayansa da (Durukoğlu ve Büyükelçi, 2018, s. 14) Türk edebiyatında Batılı anlamda noktalama işaretlerinin kullanımı nispeten yenidir. Ahmet Cevdet Paşa'nın *Tertîb-i Cedîd Kavâ’id-i Osmâniyye* (1851)'de, Tanzimat dönemi sanatçlarından Şinasi'nın ise Şair Evlenmesi (1860)'nde noktalama işaretlerini kullanması ilk örnekler arasında gösterilebilir. Şemsettin Sami ise *Usûl-i Tenkît ve Tertîb* (1886) isimli çalışmasında ilk defa ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Yazıldığı dönem düşünüldüğünde Hakkı Bahâ'nın çalışması da noktalama işaretlerinin bir arada sunulması, kullanım alanlarının ve anlatıdaki etkisinin değerlendirilmesi açısından önemlidir.

Safahât-ı Hayat: Hakkı Bahâ, *Safahât-ı Hayat* (Manzum ve Mensur Âsâr-ı Edebiyeden Müteşekkildir) isimli eserini 1910 yılında Bursa'da yayımlamıştır. Bu eser dört bölümden oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla “Küçük Hikâyeler” “Gâye-i Hayat”, “Safahat-ı Aşk” ve “Neşad-ı Münsevire”dir.

Genç Şirilleri ve Gençlik Şirilleri: Hakkı Bahâ çok erken yaşlarından itibaren şiirler yazmıştır. 1941'de İzmir'de yayımlanan bu kitapta otuz bir adet şiir yer almıştır.

Tercüme Eserleri: Çok sayıda eserin çevirisini de yapan Hakkı Bahâ'nın yayımlanan çevirilerinin³ bazıları şunlardır:

Çankaya'nın Tercümeleri: Aşkın İlk Silahları (Hikâye)-I isimli hikâye, Mantegazza tarafından kaleme alınmıştır ve Hakkı Bahâ'nın çevirisiyle 1928 yılında Ankara'da yayımlanmıştır.

Latin Memleketlerinde Kooperatifçilik ve İtalya'da İstihlak Kooperasyonunun Menşe ve İnkışafı-I, Charles Gide'in Avrupa ülkelerinde kooperatifçilik gelişirken Latin ülkelerinde neden gelişmediğini irdelediği; bu ülkeleri kıyasladığı eserleridir. 1933 yılında İzmir'de Hakkı Bahâ'nın çevirisiyle yayımlanmıştır.

Gayri Meş'ur'un Terbiyesi (Ruh Hıfzıssıhhasına Dair Bir Tetkik) ismiyle çevrilen eser 1934 yılında İstanbul'da Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş. tarafından basılmıştır. Josue Yehouda'nın kaleme aldığı eser ruh beden sağlığının önemini yanı sıra ruhun terbiye edilmesi üzerinde de durmaktadır.

Mektep Kooperatifçiliği, Fernand Cattier'in kaleme aldığı eser Hakkı Bahâ'nın çevirisiyle Matbaacılık ve Neşriyat T.A.Ş. tarafından 1934 yılında İstanbul'da yayımlanmıştır.

Meş'ur Binefsihi Telkin Vasıtasıyla Nefse Hâkimiyet, Emile Coué tarafından yazılan eser Hakkı Bahâ'nın çevirisiyle 1935 yılında İzmir'de yayımlanmıştır.

119

Ruhî Terbiye ve Kue Müessesesi isimli kitap, Paul Myre'nin 1923 yılında Paris'te yayımladığı eser, Hakkı Bahâ'nın çevirisiyle 1935 yılında İzmir'de yayımlanmıştır.

Kooperatifçi Programı, Hakkı Bahâ'nın Charles Gide'den çevirdiği ve 1936 yılında İzmir Halk Evi Neşriyatı tarafından İzmir'de yayımlanan eserdir.

Telkin Nedir? isimli eser, Charles Baudouin tarafından kaleme alınmıştır ve 1938 yılında Hakkı Bahâ'nın çevirisiyle İstanbul'da yayımlanmıştır.

Okaliptüs, Navarro Andrade tarafından kaleme alınmıştır. Okaliptüs ağacının çeşitli yönleriyle ele alındığı kitap 1938 yılında Hakkı Bahâ'nın çevirisiyle Ankara'da yayımlanmıştır.

Sonuç

Hakkı Bahâ Pars, II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarda askerî, siyasi, kültürel ve edebî konularda eserler vermiş bir aydındır. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e uzanan yolda Atatürk'ün yakınında bir dava adamı olarak büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti ile Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucularındandır. 1912 yılı seçimlerinde Bilecik mebusu olarak Osmanlı Meclis-i Mebusanı'na girmiş olan Pars, Kuva-yi Milliye'de de önemli vazifelerde bulunmuştur. Kurtuluş Savaşı yıllarında yurdun düşman işgalinden kurtulması için de

---

³ Detaylı bilgi ve yayımlanmamış çevirileri için bk. Kemaloglu 2022.

etkin rol üstlenmiştir. Edebî eserlerinin yanında kültürel ve siyasi hayatı da katkılarda bulunan telif ve tercüme birçok esere imza atmıştır. Bu eserlerinde maliye, ekonomi, kooperatifçilik, eğitim, felsefe ve psikoloji gibi farklı disiplinlerde yaptığı çalışmaları ve fikirlerini dile getirmektedir. Yazıldığı dönem dikkate alındığında Türk edebiyatı ve edebiyat tarihi bakımından önem arz eden eserleri *Musabahat-ı Edebiye ve Usûl-i Tenkit*'tir. Hakkı Bahâ'nın çalışmalarında üzerinde durduğu noktalar her ne kadar günümüzde büyük ehemmiyet teşkil etmese de dönemine göre ileri fikirler barındırmakta ve edebiyatın bilgi ve teorileri üzerine çalışacakların bu eserleri de dikkate almaları yerinde olacaktır.

Kaynakça

- Adıvar, H. E. (12 Kânunisani 1942). Hakkı Bahâ. Akşam. No. 8341.
- Birgen, M. (1933). Yeni Neşriyat: Mekteplere Mahsus Kooperatifçi Defteri. Türk Kooperatifçisi 31, 14-16.
- Bozkurt, C. (2015). Millî Mücadele Döneminde Muhittin Bahâ Pars. Atatürk Yolu Dergisi 56, 11-32.
- Durukoğlu, S. ve Büyükelçi B. (2018). Türk Dilinde Noktalama İşaretlerinin Kullanımı ve Tarihi Gelişimi. Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi 14(6), 11-26
- Güler, T. (2020). Noktalama İşaretleri ve Hakkı Bahâ'nın Usûl-i Tenkit Adlı Eserinin Tenkit ve Tahlili. Anemon 8(2), 575-591.
- Kemaloğlu, M. (2022). Hakkı Bahâ Pars: Hayatı ve Eserleri. (Tez No: 707720) [Yayınlanmamış doktora tezi], Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.
- Kiraz, N. K. ve Çoştu, Y. (2022). Hakkı Bahâ ve "Genç Müslüman" Dergisi Antakiyat 5(1), 1-24.
- Pars, H. B. (1910). Safahât-ı Hayat. Sedbaşı'nda Muin-i Hilâl Matbaası.
- _____. (1911). Musahabat-ı Edebiye. Bursa Vilâyet Matbaası.
- _____. (1911). Usûl-i Tenkid. Muin-i Hilâl Matbaası.
- _____. (1923). Monolog-Ben Feylesof Oldum. Muin-i Hilâl Matbaası.
- _____. (1925). Tasarruf-ı Mecburî Müessese-i Maliye ve İktisadiyesi. Muin-i Hilâl Matbaası.
- _____. (1941). Genç Şirirleri ve Gençlik Şirirleri. İzmir Cumhuriyet Basımevi.
- Turna, M. (2022). Hakkı Bahâ Bey'in Musâhabât-ı Edebîyye Adlı Eseri (İnceleme-Metin). Academic Knowledge 5(2), 313-334.